

HOCA AHMED-İ YESEVÎ'NİN DÎVÂN-I HİKMET'İNDE EĞİTİM EDUCATION IN DIVAN-I HIKMET OF HODJA AHMAD YASSAWI

CEMAL TOSUN
PROF. DR.
ANKARA Ü. İLÂHİYAT FAK.

ÖZ

Hoca Ahmed-i Yesevî'nin Dîvân-ı Hikmet'i Türk-İslâm Edebiyatı'nın ilk eserlerindedir. Kitap, dinî-ahlâkî muhtevanın halka, Kur'ân ve Sünnet merkezli doğru bilgiye dayalı olarak, halkın alışkın olduğu ve anladığı formda ve dilde öğretilmesi amacıyla söylenmiş özlü sözlerden oluşmaktadır.

Dîvân-ı Hikmet bir halk eğitimi kitabıdır. "Hikmet söyleme", Ahmed-i Yesevî tarafından bir eğitim yöntemi olarak kullanılmıştır. Kendi anlatımına göre; hikmet söyleme görev ve yeterliği kendisine, 8 yaşlarında iken Hz. Muhammed (s.a.s.)'in başına nur saçması ve 34 yaşında Allah (c.c.)'in "Hikmet söyle!" emriyle verilmiştir. Hikmet söyleme yeterliğini kazanmasında, Arslan Bab'dan aldığı terbiyenin yanı sıra, bu terbiye üzerine sürdürdüğü hayatının ve 27 yaşından itibaren girdiği medrese ve mescit eğitiminin etkisi vardır. Bu yeterliğin kazanılmasında, sırasıyla şunlar etkili olmuştur: Tam ve doğru dinî bilgi (şeriat), bir eğitici (Pîr, Mürşit/Arslan Bab ve Yûsuf el-Hemedânî) önünde alınan teorik ve pratik eğitim ve yaşantı. Ahmed-i Yesevî Hazretlerinin kendi oluş sürecinde ilmin ve irfanın, şeriatın ve tarikatın, dolayısıyla medrese ve mescidin birlikteliği görülmektedir.

Halkı din konusunda bilgilendirmek amacıyla yazılmış Dîvân-ı Hikmet üzerine yaptığımız çalışma nitel bir metin analizidir. Tümevarım yöntemini kullandığımız çalışma sonucunda Dîvân-ı Hikmet'te eğitim konusuna dair çeşitli tespitlere ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hoca Ahmed-i Yesevî, Dîvân-ı Hikmet, Eğitim Yöntemi, Din Eğitimi, Tasavvuf Eğitimi, Yöntem

ABSTRACT

Dîvân-i Hikmet stems from the early works of Turkish-Islamic literature. The book consists of words of wisdom for teaching religious-moral fundamentals to people based on accurate information from the Qur'an and Sunnah.

Dîvân-ı Hikmet is a folk education book. "Preying with words of wisdom" was used as a training method by Ahmad Yassawi. According to his own account, these duties and competences were endowed by Muhammad (pbuh) at the age of 8 and Allah's (SWT) said "say words of wisdom" to him at the age of 34. He received training from Arslan Bab and his whole life was based around this training, as well as madrasa-mosque education since the age of 27, had an impact on his competence for delivering wisdom. The effects of the achievement of this competence are as follows: complete and accurate religious knowledge (Sharia), received theoretical and practical training from a trainer (Pîr-patriarch, Mürşit-guide /Arslan Bab and Yûsuf el Hemedânî), life experience. It is seen that knowledge and wisdom, the Shari'a and dervish orders association with the mosque and madrasa in the process of self-fulfillment of Ahmad Yassawi.

Our study on Dîvân-ı Hikmet is a qualitative research which uses an inductive methodology. In this study we investigated various methods and techniques in education of the sayings in "Words of Wisdom".

Keywords: Hodja Ahmad Yassawi, Dîvân-ı Hikmet, Teaching methods, Religious Education, Teaching methods in sufi education.

Giriş

Hoca Ahmed-i Yesevî'nin "hikmet" adlı şiirlerini bir araya getiren Dîvân-ı Hikmet, Türk-İslâm Edebiyatı'nın ilk ve en önemli eseri olarak kabul edilmektedir. Esere verilen önem, ilk oluşu kadar, yüzyıllardır sürdürdüğü hayatiyeti ve tesiri ile de ilgilidir. Menşeyini 12. yüzyıl Türkistan'ından alan hikmetler, muhteva ve yöntem olarak Orta Asya'dan tüm cihetlere doğru yayılmış ve yüzyıllar boyu yaşatılmıştır.

Dîvân-ı Hikmet üzerine, onun çeşitli özellikleri dikkate alınarak, farklı incelemeler yapmak mümkündür. Tasavvuf Edebiyatı'na ait bir terbiye eseri olması, Dîvân-ı Hikmet'i eğitim açısından da incelenmeye değer bir eser hâline getirmektedir. Bu çalışma, bir din eğitimi bilim insanı bakış açısıyla, Dîvân-ı Hikmet'in eğitim boyutunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaca ulaşabilmek için iki yöntem izlemek mümkündür: Birincisi tümdengelim yöntemiyle, bazı temel başlıkları tespit edip bunları hikmet metinlerinde aramak; ikincisi ise tümevarım yöntemiyle, birinci Hikmet'ten başlayarak tüm hikmetleri inceleyip eğitime dair tespitleri kodlamak şeklinde gerçekleştirilebilir. Bu araştırmada ikinci yol tercih edilmiştir.

Nitel bir içerik analizi olan araştırmamızda, tümevarım yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda öncelikle içerik, yani Dîvân-ı Hikmet, baştan sona okunmuş; bu okuma sırasında mısra, beyit ve kıtalarda eğitime dair tespit edilen yerler, ilişkili olduğu düşünülen eğitim boyutuyla ilgili bir niteliklemeyle kodlanmıştır. Yapılan ikinci okumada, kodlamalar gözden geçirilmiş ve kodlara uygun başka metin ve hususlar olup olmadığı tekrar incelenmiştir. Daha sonra, ikinci döngü kodlama yapılmış ve oluşturulan kodlardan ortak olanlar, üst başlıklar altında toplanmıştır. Son olarak, yapılan kodlamalardan kategoriler ve temalar oluşturulmuştur. Metnin yazım aşaması boyunca, hikmet metinleriyle sürekli bir ilişki içerisinde

olunmaya özen gösterilmiştir.

Araştırma süreci şu gerçeği gözler önüne sermektedir: Nitel bir araştırmada verilerin kodlanması ve yorumlanması sırasında araştırmacının “anlaması” ve “anlamlandırması” ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla, Dîvân-ı Hikmet'te eğitime dair yapılan tespitler ve isimlendirmeler de tamamıyla bizim anlamamıza bağlıdır. Elde ettiğimiz ve bu araştırmada sunduğumuz hususlardan bazıları, eğitim bilimi literatüründe bulunmayabilir veya farklı isimlendirmelerle yer alabilir. Bu itibarla başka bir araştırmacının, Dîvân-ı Hikmet üzerine yapacağı başka bir çalışmada, farklı görüş ve tespitlere ulaşması da elbette mümkündür.

Araştırmada; Hoca Ahmed-i Yesevî, Dîvân-ı Hikmet, haz. Hayati Bice, Türkiye Diyanet Vakfı, 5. baskı, Ankara 2015 baskısı kullanılmıştır. Bu baskıdaki tüm hikmetler, Hoca Ahmed-i Yesevî'ye ait kabul edilmiştir. Hikmetlerin tamamının Hoca Ahmed-i Yesevî'ye ait olup olmadığı ile ilgili tartışmalar bilinmektedir. Ancak biz böyle bir tartışmaya girmedik. Çünkü bu hem araştırmamızın sınırlarını aşardı, hem de çalışmamızı neredeyse imkânsız hâle getirirdi. Bu yaklaşımla araştırmada, esas alınan nüshadaki hikmetlerin tamamının Hoca Ahmed-i Yesevî'ye ait olduğu varsayımından yola çıkılmıştır.

Araştırmanın raporlaştırılması aşamasında, hikmet metinleri kullanılırken dipnot yerine, metin içinde ve hikmet (H.) numarası ile gösterilmiştir.

Dîvân-ı Hikmet'te İlim, İlim Öğrenmek ve Âlimler

Hoca Ahmed-i Yesevî'nin hikmetlerinde eğitime dair yaptığımız analizlerde ilim, ilim öğrenme ve âlimler hakkında önemli ifadeler tespit ettik. Kendisi bazı hikmetlerinde ilmin değeri ve ilim öğrenmenin gereği konusuna değinmektedir. Bazı hikmetlerinde ise âlimleri konu edinmektedir. Mesela aşağıdaki hikmetinde, bir hadise dayandırarak, ilim öğrenmenin herkese farz oluşunu, ilimsiz namazın câiz olmayacağını ve beşikten mezara kadar ilim öğrenmek gerektiğini, veciz bir şekilde ifade etmektedir:

Erkek ve kadına, oğul-kıza ilim farz dedi,
 “Talebü'l-ilmi farîzatun” deyip Resul söyledi,
 “Mâ yecûzu bihi's-salât” ilim zarûfî,
 Diri varsınız, ta ölene dek okuyun, dostlar. (169. H.)

Bu Hikmet'te, “Mâ yecûzu bihi's-salât” diyerek, namaz örneğinden hareketle, ilmi ibadetler için zaruri görmesi ayrıca dikkat çekicidir.

Hikmetlerde âlimler konusu ise iki açıdan dile getirilmektedir: Bir kısım hikmetlerde âlimler övülüp kendilerine saygı, izzet ve ikram göstermekten söz edilirken diğer bir kısmında gerçek âlim olmayanlar eleştirilmektedir. Mesela bir Hikmet'te, âlimleri Kur'ân'ın da övdüğüne vurgu yapılarak

şöyle denilmiştir:

Âlimi tut izzet, eyle ikram,
Âlimi Kur'ân içre öğer, dostlar. (171. H.)

Hazret-i Pîr'in nazarında âlimler tüm müşkülleri çözen, câhillerin cehaletini gideren insanlardır. Doğruyu ve yanlış, helâli ve haramı bilen, halka/avama çok faydası dokunan kişilerdir. Âlimler bu dünyada “iyi” nitelemesini hak edenlerdir (171. H.). Câhil olan avamı, âlimleri dinlememekle, anlamamakla itham eden Yesevî hazretlerine göre; Allah katında âlim ile avam bir değildir ve her bir âlim yüz bin avama denk gelir. (171. H.). O, âlim ile avamın durumunu şöyle izah eder:

Avam tendir âlimdir tende can gibi
Şah Hüseyin olsa âlim gerek hem gibi
İns ve cinde âlim melek, câhil iblis gibi
Tutmayın karışık, zinhar inkâr, dostlar

Halkı bedene, âlimi o bedendeki cana; insanlar ve cinler arasında âlimi meleğe, câhili ise şeytana benzetmesi, âlime biçtiği konumu ve değeri göstermektedir. Ona göre âlimi hor görmek asla revâ değildir; onu hor görmek küfür ve nifak anlamına gelir. Âlimi seven müminin yüzü ak olur (171. H.).

Hoca Yesevî gerçek âlimleri överken sahte âlimlere çatmaktan da geri durmamaktadır. Bunu yaparken de gerçek âlim ve sahte âlim hakkındaki düşüncelerini paylaşmaktadır. Gerçek âlim; Hakk'ın Kelâm'ını okuyup anlayan, onu yorumlayan, ondan öğrendiklerini âleme öğreten, ilmiyle amil olan, yastığını taştan yapan, kendini bilip Allah'ı bilen ve Allah'tan korkup insafı olan kişidir (bkz. Münâcât). Âlim kişi namazına ve ibadetlerine düşkün, âhiret kaygısına sahip, Kur'ân okuyup ağlayan, iki gözü yaşlı olur. Şöyle der bir hikmetinde:

Âlim odur namaz kılıp ibâdet etse
Hakk'dan korkup âhiretin tasasını çekse
Kur'ân okuyup Hakk'dan korkup ağlayıp inlese
Cân ve gönülde Hayy zikrini deyin dostlar
Öyle âlimin iki gözü yaşlı olur
Seherlerde erken kalkıp ağlar
Hakk yolunda tutuşup yanıp biryân olur
Cân ve gönülde Hayy zikrini deyin dostlar (79. H)

Âlim kişinin özellikleri arasında zâhiri ve bâtını bilmek de zikredilmektedir. Bir Hikmet'teki şu ifadeler buna örnektir:

Zâhiri bozup bâtını düzelten âlim olsan

Mahşer günü elinden tuta tanla varsan
 Vah yazıklar pişmanım deyip yolda kalsan
 Cân ve gönülde Hayy zikrini deyin dostlar (79 H.)
 “Fe’l-ya’lemûne’l-âlimûn”u okur âlim
 Anlamını bilmeden onun olur zâlim
 Anlamını anlayanların giysisi aba
 Öyle âlim, gerçek âlim olur dostlarıma
 Âlim odur hişt yastanıp tahsil eylese
 Gece gündüz Rabb’ine ağlasa
 “Fe’l-yedhakû” âyetini tefsir eylese
 Öyle âlim, gerçek âlim olur dostlarıma
 “Ve’l-yebkü kesîran” diye Allah söyledi
 Anlamını anlayan âlim dinmeden ağladı
 Ağlaya ağlaya gözleri kör oldu
 Öyle âlim, gerçek âlim olur dostlarıma
 Âlim odur şerîatta sefer eylese
 Tarîkatın pazarına yerini koysa
 Muhabbetin deryasından inci alsa
 Öyle âlim, gerçek âlim olur dostlarıma (83. H.)

Sahte âlim ise, aklını kullanmayan, okumak yerine dünya malına tamah eden, ben-benlik davası güden, ilmiyle amel etmeyen âlimdir. Şöyle demektedir: “Kur’ân okuyup amel kılmıyor sahte âlim” (1.H).

“Dostlar” deyip öğüt olarak söylediği hikmetlerinin birinde de, bu tür âlimlerin özellikleri hakkında şunları söylemektedir:

Essiz âlim amel işlemeyip yolda kalır
 Okuyup okumadan dünya malını ele alır.
 Ben-benlikten essiz ömrünü harcar
 Cân ve gönülden Hayy zikrini deyin dostlar (79. H)

Âyetlerin anlamlarını bilmeden okuyan ve tekebbürleri din sınırlarını aşanlar ise onun gözünde âlim değil câhildir:

Âlimim diye kitap okur anlamını bilmez
 Çoğu âyetin anlamını asla bilmez
 Büyüklenme, ben-benliği dini tutmaz
 Âlim değil câhildir dostlarıma

Yine kadı olup rüşvet yiyen, müftü olup haksız fetvâ veren âlimleri de cehennem ehli olarak görmektedir. (53. H.)

Dîvân-ı Hikmet'te Eğitimin Muhatapları

Ahmed-i Yesevî'nin hikmetlerini incelediğimizde, birinci hikmetinden başlayarak birçok yerde, eğitiminin muhatapları hakkında bazı bilgilere rastlamaktayız. Bu konuda karşımıza çıkan ilk husus, hikmetlerin muhataplarının tâlipler, yani talep edenler, öğrenme arzusuyla kendisine gelenler olduğudur. Şöyle demektedir daha birinci hikmetin ilk iki mısraında:

Bismillah deyip beyan ederek hikmet söyleyip
Taleb edenlere inci, cevher saçtım ben işte. (1. H.)

Taleb edenlerin ilk temel özelliği ise Cemâl'e tâlip olmalarıdır. Cemâl'e tâlip olup, cânı cânâna bağlayıp garip, fakir ve yetimlerin gönlünü okşayanlar hikmetlerin muhatapı olarak gösterilmektedir (1. H.). Pîr Hazretleri, Arslan Bab'a atfederek söylediği hikmetlerinin birinde, tâliplerden şikâyetçidir. Bu şikâyetlerini ifade ederken, aynı zamanda tâliplerde aradığı bazı özellikleri de dile getirmiş olmaktadır. Buna göre tâlip; riyâzet sahibi olmalı, pîrine güvenmeli, namahreme bakmamalı, kul hakkı yememeli, gönlü temiz olmalı, haram ve mekruh yemekten kaçınmalı, gözü yaşlı olmalı, gönülleri gamlı olmalı, oyun-hile bilmemeli, kıyametten korkmalı, gûnahtan korkmalı, riyadan kaçınmalıdır (bkz. 18. H.). Hoca Ahmed Yesevî'ye göre; her tâlibim diyene hemen eğitim verilmez. Şu hikmeti bunu güzel anlatır:

Pîr-i kâmil her tâlibe vermez irşâd,
Tâlib olsa gece uykusunu kılsa berbat.
Çok yarışda geçip gelmez her yahşi at,
Riyâzeti katı çeken geçer, dostlar. (169. H)

Hoca Ahmed-i Yesevî'nin eğitim muhatapları arasında garipler, yetimler, fakirler ve gönlü kırık olanlar vardır. O, hem kendisi bu insanları muhatap almış, hem de eğitimde bunların muhatap alınmalarını öğütlemiştir.

Nerde görsen gönlü kırık, merhem ol
Öyle mazlum yolda kalsa, yoldaşı ol (1. H.)

Aynı hikmetin bir başka yerinde ise şöyle der:
Akıllı isen, gariplerin gönlünü avla
Mustafa gibi ili gezip yetim ara (1. H.)

Pîr-i Türkistân'ın talebesi olamayacaklar arasında ise câhillere öne çıkmaktadır. O, câhilleri muhatap almayı hiç öğütmez. Şöyle der:

Câhillere desen, sözünü eylemez kabul (13. H.)

Câhilleri muhatap almanın ve onlarla birlikte olmanın tehlikesine de şöyle işaret eder:

Câhil ile geçen ömrüm nâr sakar
 Câhil olsan cehennem ondan çekinir
 Câhil ile cehenneme doğru kilmayın sefer
 Câhiller içinde yaprak gibi soldum ben işte (14. H.)

Hoca Ahmed için câhile söz söylemek, sözü değersiz pula satmak anlamına gelir. Hele geçim derdiyle namerde minnet, hiç edilmeyecek bir şeydir. Câhil insan da, namert kategorisinde gibidir. (18. H.)

Garip, Fakir ve Yetimlerin Eğitime Muhatap Seçilmesinin Sebepleri

Ahmed-i Yesevî, muhataplarının garip, fakir ve yetimler oluşunu, bu konuda Hz. Peygamber’i örnek alışı ile açıklamaktadır. Hz. Peygamber’in de gariplerin, fakirlerin ve yetimlerin hâlini hatırlını sorup durduğunu, Mi’raca çıkıp döndüğünde bile fakirlerin hâlini sual ettiğini şöyle dile getirmektedir:

Garip, fakir, yetimleri Resul sordu
 O gece Mi’rac’a çıkıp Hakk cemâlini gördü
 Geri gelip indiğinde fakirlerin hâlini sordu
 Gariplerin izini arayıp indim ben işte. (1. H.)

Ahmed-i Yesevî, sadece garipleri hedef kitle edinmekle kalmamıştır, aksine Hz. Peygamber’i örnek alıp kendisi de garipliği seçmiştir. Amacı Hz. Peygamber gibi garipliği seçip Allah’ın yakınlığını kazanmaktır:

Medine’ye Resul varıp oldu garip
 Gariplikte sıkıntı çekip oldu sevgili
 Cefâ çekip Yaradan’a oldu yakın
 Garip olup menzillerden geçtim ben işte. (1. H.)

Dîvân-ı Hikmet’te Eğitici: Pîr ve Mürşid-i Kâmilden Öğrenmek

Dîvân-ı Hikmet, Tasavvuf Edebiyatı'nın bir şaheseridir. Dolayısıyla bu eserde eğitimle ilgili bulacaklarımız da, tasavvufî eğitim merkezlidir. Hoca, hem kendi eğitimiyle ilgili hem de diğer insanların eğitimiyle ilgili olarak bir Pîr’e, bir mürşid-i kâmile bağlanıp ona hizmet etmekten söz etmektedir. Kendi eğitimi bağlamında şöyle der:

Mürşid-i kâmil hizmetinde gidip yürüdüm;
 Hizmet kılıp göz yummadan hazır durdum;
 Yardım etti, Şeytanı kovalayıp sürdüm;
 Ondan sonra kanat çırpıp uçtum ben işte. (1. H.)

Tarikatın yolu çetin sonsuz şaştım
 Başım kurudu Pîr-i Kâmil’e kaçtım
 Pîr eteğin tutup bâtin gözünü açtım

Rezil olup yollar gezip yürüdüm ben işte (12. H.)

Yesevî Hazretlerinin kendi müşidleri; 7 yaşında mülâkî olduğu Arslan Bab ile 27 yaşında eğitimine girdiği Yûsuf el-Hemedânî'dir. Bu konuda birçok hikmetinde bilgi sunmaktadır.

Hoca Ahmed-i Yesevî, tarikat eğitiminin yolcusu olacaklara, pîrsiz yola çıkmamaları uyarısını yapar. Tarikat yolunda kendi başına seyrin tehlikesine işaret ederek iki hususa dikkat çeker: Bunlardan birisi ilimsiz, şeriat bilgisi olmadan tarikata heveslenmek, diğeri ise ilim sahibi olduktan sonra bile pîrsiz yola koyulmaktır. Aynı konudaki bir diğeri önemli uyarısı ise doğru pîri ve müşidi bulmaktır. Bunun ölçüsü ise, ilim ve amel olarak gösterilir:

Ondan sonra bir er gerek irâdeli
Olmuş olsa o bir erden icâzetli
Şeriatte doğru uygun kerâmetli
Öyle erin eteğinden yapışmak gerek

Müşid, irade ve icâzet sahibi olmalı, kerâmetleri şeriata aykırı olmamalıdır. Ancak böyle bir pîre intisap edilebilir. Şeriat ve tarikat yollarını bilmeyen, kerâmet gösterse de, velîlik iddia etse de pîr ve müşid olamaz; böyle bir şeyi Rûhu'l-Emîn bile etse geçersizdir. Bu tür müddeîlerden kendini korumak ve bucak bucak kaçmak gerekir. Hoca Ahmed-i Yesevî'nin tarikattan önce şeriati şart koşması, ilme ve ilim ile amele değer vermesi, gerçek âlimi önermesi gibi hususlar nazarı dikkate alınır; müşitte aradığı icâzetin de, öncelikle ilimde icâzet olması gerektiği düşünülebilir. Şu dörtlülükler bu söylediklerimize kaynaklık eden örneklerdir:

Kim bilmeden bu yolları şeyhim dese
Kerâmetten velîliğe haber verse
Bâtıldır eğer rûhu'l-emîn bile ise
Özünü öyle bâtıllardan korumak gerek
İradesiz, icâzetsiz müşid olmaz
Tarikatın yollarını asla bilmez
Mübtedîdir irâdeye lâyük değil
Böylelerinden bucak bucak kaçmak gerek
İrâdeyi ver icâzet ehline
Kâim ol gece-gündüz riyâzete
Sayıp onun kulluğunu ibâdete
Kulluğunda beli bağlayıp durmak gerek (76. H.)

Böyle irâdeli, icâzetli, gerçek kerâmetli, ilimli ve amelli aşk sahibi pîr bulunca da, güvenmek ve teslim olmak gerektiğini belirtir. “Pîrin hâzır ol-

duğunda ne gerek Hızır İlyas?" (18. H.) mısraı ile pîre güven ve teslimiyetin önemine vurgu yapmıştır.

Eğitimde Medrese ve Mescidin Yeri

Ahmed-i Yesevî Hazretleri, şariat-tarikat, ilim-bâtinî ilim arasında aradığı dengeyi, sanki medrese ve mescit arasında da görmek ve göstermek istemektedir. Arslan Bab'ın ölümünden sonra medreseye varışıyla ilgili söylediği; "Medreseye varıp, kaynayıp coşup taşım ben işte" (1. H.) ifadesini medreseye ve medrese ilmine verdiği öneme işaret olarak yorumlayabiliriz.

Ahmed-i Yesevî hazretlerinin kendi eğitiminde, mescide dair bir söylemi bulunmamaktadır. Ancak o kendini hep bir oluş hâlinde sunduğu için, mescitte devrân sürdüğüne dair ifadeleri, hem kendi eğitimi, hem de verdiği eğitim için anlaşılabilir. Bu bağlamda Ahmed-i Yesevî'nin mescitlerde yapılan eğitimi önemseydiğini söyleyebiliriz. O şöyle demektedir:

Otuz beşte mescide girip devrân sürdürdüm
İsteklilere aşk dükkânını dopdolu kurdum;
Eğri yola her kim girdi, çekiştirdim, vurdum; (5. H.)

35. Hikmetinde "bana seni gerek seni" diye seslenirken, mescidin sûfi eğitimindeki yerine şöyle işaret etmektedir: "Âlimlerge kitâp kerek sûfler-ge mescid kerek."

Hikmetlerde Şariat–Tarikat–Mârifet–Hakikat İlişkisi ve İlmin ve İrfanın Yeri

Hikmetlerin analizi esnasında eğitimin muhtevası ve muhtevanın eğitim sürecindeki dizilişi bağlamında değerlendirilebilecek bazı tespitlerimiz oldu. Bu tespitlerimize göre; Ahmed-i Yesevî Hazretlerinin kendi oluş sürecinde ilmin ve irfanın, şariatın ve tarikatın, dolayısıyla medrese ve mescidin birlikteliği söz konusudur. Arslan Bab'dan aldığı terbiyeyi daha sonra alacağı şariat ve tarikat eğitimine hazırlık anlamında ilk terbiye kategorisinde değerlendirebiliriz. Âlim ve sûfi olan Yûsuf el-Hemedânî'den ise medrese ve dergâh eğitimini birlikte aldığı anlaşılmaktadır. Bu aynı zamanda şariat ve tarikat eğitiminin, birlikte alındığını da göstermektedir. Şeriatsız tarikata girilmemesi gerektiği, girildiğinde yoldan sapılacağı yönündeki hikmetlerini göz önüne alırsak, onun nazarında ilmin, şariatın ve medresenin önceliğini görmüş oluruz. Bu noktada Hoca Yesevî'nin hikmetlerinin de ilim ve irfan bütünlüğünde olması kaçınılmazdır. Hatta bir hikmetine bakarsak, hikmet söylemeye de önce âlim sıfatıyla başladığını ileri sürebiliriz. Şöyle demektedir:

Otuz dörtte âlim olup bilge oldum;
“Hikmet söyle!” dedi Rabbim, söyler oldum; (5. H.)

Yine onun söylemindeki ilim-irfan, şeriat-tarikat bütünlüğünü şu hikmetinde de açıkça görebilmekteyiz:

Kul Hoca Ahmed Hakk sözünü söyleyip geçti
Ayne’l-yakîn tarîkatta bozlayıp geçti
İlme’l-yakîn Şerîatı gözleyip geçti
Hakke’l-yakîn hakîkatından söyledim ben işte (11. H.)

Kendi seyrini ve oluşunu, bu dört kapıyı geçerek elde ettiğini şöyle ifade etmektedir:

Şerîatın bostanında cevân eyledim
Tarîkatın gülzârında seyrân eyledim
Hakîkatten kanat tutup göklerde uçtum
Mârifetin eşiğini açtım dostlar (19. H.)

Eğitim söz konusu olduğunda Ahmed-i Yesevî Hazretleri, şeriatın, yani bilginin diğerlerine önceliği konusunda tavizsizdir. Şöyle söylemektedir:

Her kim eylese tarîkatın davasını
İlk adımı şerîata koymak gerek
Şerîatın işlerini tamam eyleyip
Ondan sonra bu davayı kılmak gerek
Şerîatsız söz etmezler tarîkatta
Tarîkatsız söz etmezler hakîkatta
İş bu yolların yeri bilindir şerîatta
Hepsini şerîattan sormak gerek (76. H.)

Son olarak da şöyle uyarmaktadır:
Tarîkate şerîatsız girenlerin
Şeytan gelip imanını alır imiş.
İşbu yolu pîrsiz iddia eyleyenleri
Şaşkın olup ara yolda kalır imiş. (109. H.)

Hikmetlerde Eğitimin Dili

Hikmet eğitiminin muhtevası ve yöntemi kadar dilinin de muhataplarla ve hedeflerle ilişkisi vardır. Muhataplar garip, yetim, fakir gönüllü tâlipler olunca; elbette dil de onların anlayacağı, anlayıp amaca ulaşabilecekleri bir dil olacaktır. Hoca Ahmed Hazretleri hikmetlerini muhataplarının dilinde, Türkçe olarak söylemiştir. Böyle yapışını ve hikmetini de bir hikmetinde şöyle ortaya koymuştur:

Hoş görmemekte âlimler sizin dediğiniz Türkçeyi
 Âriflerden işitsen açar gönül ülkesini
 Âyet hadis anlamı Türkçe olsa uygundur,
 Anlamına yetenler yere koyar borkünü...
 Kadı, müftü, mollalar şeriatın yolunu
 Ârif âşık almıştır tarikatın arkını
 Amel işleyen âlimler dinimizin çerağı,
 Burak biner mahşerde eğri koyar borkünü...
 Amel eylese âlimler dini ve ayın aydınlığı
 Görse olur onların görklü yüzünün rengi...
 Amel işlemeyip “zâhir” ilmini bilmeyip kalanlar,
 Arkasına yükler kırk eşeğin yükünü...
 Hocayım deyip laf vurma bu dünya dayanıksız
 Biliyorum diye söylemesin gönüldeki çirkini
 Yol göstericidir Hoca Ahmed mârifetin gülistânı
 Sözler sözü gerçek açar gönül ülkesini...
 Miskin, zayıf Hoca Ahmed yedi ceddine rahmet,
 Farsça dilini bilerek güzel söylemekte Türkçeyi. (71. H.)

Amaç, anlamak, bilmek ve amel etmek olunca, bazı âlimler hoş görmese de doğru olan, âyeti de hadisi de muhatabın anlayacağı dilde sunabilmektir. Dikkat edilirse, bu sunumun güzel olmasına da ayrıca işaret vardır.

Dîvân-ı Hikmet'te Eğitim Yöntemi

Dîvân-ı Hikmet'te eğitim yöntemi konusunu, hikmet söylemenin bir eğitim yöntemi oluşu ve hikmet söyleme eğitiminde kullanılan yöntem ve teknikler olmak üzere, iki ana başlık altında incelemekte yarar vardır.

Bir Eğitim Yöntemi Olarak Hikmet Söyleme

Tasavvuf Edebiyatı'nda “hikmet” tabiri, hakîm/bilge kişinin söylediği özlü söz için kullanılır. Bu söz, bilgelik ürünüdür; tam anlamıyla fehmetmeye, fihketmeye, anlamaya, kavramaya dayanır. Mâtürîdî, Bakara 151. âyetin tefsirini yaparken şöyle der: “Hikmet dinî konuları tam anlamıyla kavramaktır, haram ve helâldir, Hz. Peygamber'in din anlayışıdır (sünnet), vaz ve nasihattir, hakkı ve doğruyu yakalamaktır, bu manadan hareketle bilge kişiye hakîm ismi verilmiştir, çünkü o doğruyu bilen kimsedir.”¹

Hikmet kavramının anlamından hareketle, hikmet söylemenin bir eğitim yöntemi olduğunu ifade edebiliriz. Bu yöntemde üç hususa vurgu vardır:

¹ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vîlatü'l-Kur'ân Tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu, edit. Yusuf Şevki Yavuz, Ensar Neşriyat, 2. basım, İstanbul 2015, c. I, s. 303.

Bunlardan birincisi tam anlaşılmış ilimdir, dindir; ikincisi bu anlamaya, ilme sahip olan bilge kişidir; üçüncüsü ise bilge kişinin ilmini muhataplarına ulaştırmak için tesir edecek söz söylemesidir. Bu üçlü arasında ilk ikisi daha önceliklidir; ilim ve âlim ön plandadır. Üçüncüsü, araç ve yöntem olarak önem kazanır; ilmin ihtiyaç sahiplerine anlayacakları formda ulaştırılmasını sağlayacak kanal olması itibarıyla önemlidir. Öz olarak ifade edecek olursak; bir eğitim yöntemi olarak hikmet söylemek, hakîm/bilge bir din önderinin muhataplarını aydınlatmak için tesirli söz söylemesidir.

“Hikmet söyleme bir eğitim yöntemi midir?” sorusuna, *Dîvân-ı Hikmet*’ten hareketle de doğrudan evet cevabını vermek mümkündür. Eser üzerine yapılan araştırmalar, hikmetlerin amaç ve muhteva itibarıyla didaktik/öğretici oluşuna dikkat çekmektedirler.² Birinci hikmetin ilk iki mısraındaki, “Bismillah deyip beyan ederek hikmet söyleyip/Talep edenlere inci, cevher saçtım ben işte.” ifadeleri hikmetlerin eğitim amaçlı söylendiğini gösterir ki, bunu teyit eden daha çok sayıda hikmet vardır.

Esasen hikmet söyleme, Türk Halk Edebiyatı’nda yer alan halkı aydınlatmaya yönelik edebiyatın dinî-tasavvufî alandaki bir türü gibidir. İslâm öncesinden beri Türk halkları arasında yaygın olan ve Türk boyları arasında âşık, ozan, bahsî, akın gibi farklı isimlerle anılan insanların, halka yönelik edebî söz söylemeleri³ Hoca Ahmed-i Yesevî ile hikmet söyleme şekline bürünmüştür. Bu türe, “hikmet” ve “hikmet söyleme” isimlendirmesi, Yesevî hazretlerinin kendisi tarafından yapılmıştır. Hikmetlerinin toplanması ile oluşturulan eserine “*Dîvân-ı Hikmet*” denilmesi ise, hikmetleri toplayıp kitap hâline getirenlere aittir.

Hoca Ahmet Yesevî’nin *Dîvân-ı Hikmet*’te yer alan hikmetlerinin, 63 yaşında yer altında uzlete çekilmesinden itibaren söylendiği, kendisinden feyz ve ilim almak için hazır bulunan müridleri tarafından kaydedildiği ifade edilir.⁴ Kayda geçirilmiş mevcut hikmetler konusunda bunlar söylene

² Bkz. Kadir Özköse, “Ahmed Yesevî ve *Dîvân-ı Hikmet*”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2006, sy. 16, s. 293-312; Kemal Eraslan, “Hoca Ahmed Yesevî ve *Divan-ı Hikmet*”, http://www.tded.org.tr/images/logo/x/hoca_ahmed_yesevi.pdf (09.06.2016).

³ Bkz. Erman Artun, “Türk Dünyası Âşıklık Geleneğinin Geleceğe Taşınması”, *XVII. Uluslararası Kitabek Edebiyat Şöleni*, Kosova 13-18 Ağustos-Eylül-2009, http://turkoloji.cu.edu.tr/halkedebiyati/erman_artun_turk_dunyasi_ashiklik_gelenegi_gelecege_tasinmasi.pdf (09.06.2016); Ali Abbas Çınar, “Akınlık ve Âşıklık Geleneği Arasında Bazı Ortaklıklar (Togolok Moldo Örneği)”, *Türkish Studies-International Periodical for the Languages, Trature and History of Trükish or Türkic*, V. 6/3 Summer 2011, p. 513-522; Nadirhan Hasan, “Ahmed Yesevî Hikmetlerinin Dil Özellikleri”, *Türkish Studies-International Periodical for the Languages, Trature and History of Trükish or Türkic*, V. 10/8 Spring 2015, p. 1345-1354.

⁴ Hoca Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, haz. Hayati Bice, Türkiye Diyanet Vakfı, 5.

de Hoca'nın hikmet söyleme geçmişi, kendi anlatımlarına göre 8 yaşlarına kadar uzanmaktadır. "Sekizimde sekiz yandan yol açıldı/ 'Hikmet söyle!' diye, başlarıma nur saçıldı." (2. H.) mısraları kendisine hikmet söyleme kabiliyetinin çok erken yaşlarda verildiğini göstermektedir. Aynı hikmetin devamında bu yeterliği verenin, "Hikmet söyle!" diye başına nur saçanın Hakk Mustafa olduğuna işaret bulunmaktadır. Hikmet söyleme yeterliği bahşedilmiş olmasına rağmen, o yaşlarda hikmet söyleyip söylemediği bilinmemektedir. Söylemiş olsa bile, yaşı ve konumu itibarıyla, o yaşlarda söylediği hikmetlerin kayda geçirilmemiş olması kuvvetle muhtemeldir. Pîr hazretleri, yirmi yaşına ulaştığı hâlini anlatırken, yine hikmet söylemesini gündeme getirmektedir. Bu kez hikmeti iştihap ağlamayanın müminliğini sorgulamakta ve bunu âyet, hadis ve Kur'ân anlamamakla ilişkilendirmektedir (3. H). Burada kastedilenin, kendi söylediği hikmetler olması ihtimal dâhilindedir.

Hoca, otuzlu yaşlarının ortasına doğru, yine hikmet söylemesini konu edinmektedir: "Otuz dörtte âlim olup bilge oldum "Hikmet söyle! dedi Rabb'im, söyler oldum." (5. H) demektedir. Bu mısralardan, en azından otuz dört yaşından itibaren yetkin bir âlim-bilge olarak hikmet söylediğini anlamak mümkündür. Ancak bunların da kayda geçirilip geçirilmediğini tespit etme imkânımız bulunmamaktadır. Yine de en azından hocası ve şeyhi Yûsuf el-Hemedânî'ye halifelik ettiği dönemlerde, post sahibi olarak hikmet söylemiş, bunu şeyhinin bir işaretine dayanarak postu bırakıp geldiği memleketi Türkistan'da da devam ettirmiş ve tâliplerinin bunları kaydetmiş olması ihtimali söz konusu olabilir ki, bu zaman ile yer altına girdiği kabul edilen zaman arasında da uzunca bir süre vardır.

Hoca Yesevî'nin kendi ifadelerinden hareketle, hikmet söyleme yeterliği kazanmasının, vehbî ve kesbî boyutlara dayandığını söyleyebiliriz. Sekiz yaşlarında Hz. Peygamber (s.a.s.)'in, 34 yaşlarında ise Allah (c.c.)'in kendisine hikmet söylemesini buyurması, bu yeterliliği kazanmasının vehbî boyutunu oluştururken; yedi yaşından itibaren Arslan Bab'dan, 27 yaşından itibaren ise Yûsuf el-Hemedânî'den ve medreseden aldığı ilim ve irfan ise kesbî boyutunu oluşturmaktadır. Her iki boyutun ortak sonucu, bilgeliktir. Bilgelik ise sırasıyla şeriata, din bilgisine, tarikat yaşantısına dayalı mârifete ve hakikate ulaşarak elde edilmektedir.

Dîvân-ı Hikmet'te Eğitim Yöntemleri ve Teknikleri

Hikmet söylemeyi bir eğitim yöntemi olarak ortaya koyduktan sonra, Dîvân-ı Hikmet'te eğitim yöntemleri aramak, esasen yöntem içinde yöntem aramak gibi olacaktır. Günümüz eğitim bilimi terminolojisi ile söyle-

yecek olursak bu arayışı, bir yöntem içinde eğitim teknikleri aramak şeklinde de düşünebiliriz. “Yöntem” kavramı “teknik” kavramını da kapsadığı için biz burada yöntem nitelmesini kullanmayı tercih edeceğiz. Girişte de belirttiğimiz gibi, bu yöntem ve tekniklerin varlıkları ve isimlendirilmeleri tamamen hikmet metinlerini analiz esnasındaki anlamalarımıza ve nitelendirmelerimize bağlıdır.

Yöntem anlamında yaptığımız ilk tespit, Hoca Ahmed-i Yesevî’nin çok farklı yöntemleri kullanmış olduğudur. O, yönetime dair olarak bir hikmetinde, öğretmek istediklerini; ima yoluyla, zâhir ilmi yazmak yoluyla, söz söyleyerek ve hâl ile göstererek anlatmaya çalıştığını şöyle ifade etmektedir:

Îmâ eyledim bilge olsa ibret alsın
Zâhir ilminden yazıp söyledim işaret kalsın
İnci gevher sözlerimi gönlüne koysun
Hâlden deyip âşıklara verdim ben işte (11. H.)

Pek çok farklı yöntemi kullandığını kendisi beyan eden Hoca Ahmed Yesevî’nin hikmetlerinde tespit edebildiğimiz belli-başlı eğitim yöntem ve teknikleri aşağıda ele alınmaktadır.

1. Sohbet Yöntemi: Sohbet Âdâbı ve Sohbetçinin Özellikleri

Hikmet söyleme, esasen bir tür sohbet yöntemi olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla hikmetlerde sohbet bir eğitim unsuru olarak yer almaktadır. Pîr-i Türkistân Hazretleri, bir kul ve nasihatçi olarak evvela kendine ve sonra tâliplerine birçok nasihat verir. 9. Hikmet’te yer alan; “Kul Hoca Ahmed tekbîr deyip sohbeta başla/ Hây u heves, ben-benliği uzağa gönder/ Seherlerde dört dövünüp dinmeden çalış!” ifadelerinde sohbet âdâbına dair değerli ilkeler yer almaktadır. “Sohbete tekbir ile başlamak”, “sohbetten önce hây u hevesi, benliği-bencilliği kendinden uzaklaştırmak” ve “gayretle çalışmak” sohbet edene verdiği öğütlerdendir.

Sohbet etmeye ve dinlemeye yönelik şu öğütleri de dikkat çekicidir: “Hangi yerde azizlerin toplantısı olsa/ O şu yerde hâl ilmîni söyleyesim gelir/ Onların sohbetinden hoşlansam ben/ Özümü özlerine katasım gelir/ Hoş sohbetli dervişlere cânımı versem...” (49. H.) Bu sözlerinde kendi zâtından hareketle başkalarını da sohbeta teşvik söz konusudur. Sohbet için toplananlara sohbet vermeyi, sohbette onların ilm-i hâline öncelik vermeyi öğütlemesi, kendisi ve diğer sohbet ediciler içindir; böyle sohbetlere katılmayı teşvik ise dinleyicilere yöneliktir. Ancak bu tür kişilerin azlığına da aynı yerde dikkat çeker ve sahte sohbetçiler karşısında şu sözlerle uyarır:

“Dili ile ümmetim diye yalan söyler
Kişi malını almak için saçma-sapan sözler

Hâlini burda bırakıp haram gözler
Câhillere bu sözleri diyesim gelir“ (49. H.)

2. Kendini Eğitime Yöntemi

Ahmed-i Yesevî'nin hikmetlerinde her ne kadar “pîr” ve “mürşid-i kâmil” sıkça vurgulansa da, bazı hikmetlerde kendi kendini eğitmeye yönelik işaretler de görmekteyiz: Mesela;

Kul Hoca Ahmed Hakk zikrini söyle daima
Hakk'dan korkup dinmeden ağla boyuna
Namaz kılıp oruç tutup her sabah akşam
Böyle yapıp muradıma erdim ben işte (12. H.)

Kendi oluş sürecini, muradına erişini anlatırken, kendi yaptıklarının eğitsel etkisine işaret edilen bu dörtlükte, kişinin Allah'ı zikrinin, ağlamanın, namaz kılıp oruç tutmasının kendini eğitmedeki rolüne işaret vardır. 13. Hikmetinde yer alan, “Kul Hoca Ahmed, öğüt verici olsan, kendine ol.” mısraında da, öncelikle kendine öğüt vermeye vurgu vardır.

3. Riyâzet Yöntemi

Ahmed-i Yesevî'nin eğitiminde riyâzet önemli yer tutar, kendi oluş sürecinde riyâzete işaret ettiği gibi, eğitiminden nasiplenmek için de riyâzetin gerekli olduğunu söylemektedir:

Hikmetimden nasib alan göze sürsün
İhlâs ile göze sürüp cemâl görsün
Şartı odur riyâzete boyun sunsun (14. H.)

Bir başka Hikmet'te ise şöyle söylemektedir:
Âşık olsan ey tâlip, riyâzette belini bük.
Geceleri uyumayıp yaş yerine kanını dök; (18. H.)

4. Zikir Yöntemi

Zikir, Yesevî'nin eğitiminde önemli bir yere sahiptir. “Fe'z küru'llâh kesîran” dep âyet keldi” diyerek, Allah'ın emrine uyup çok zikrettiğini ve zikredilmesi gerektiğini, birçok Hikmet'te dile getirmektedir. Toplu zikir de, Yesevîliğin temel özelliklerinden biri olarak bilinir. “Zikir-i erre” adı verilen açıktan ve testere sesli zikir uygulaması, Yesevîliğin zikir şeklidir. Hikmetlerde de, toplu zikre davet vardır: “Gelin toplanın zâkir kullar, zikir söyleyelim” (108. H.)

Birkaç örnek verecek olursak:

Kul olsan zikrini de elini tutsun
Yoldan sapsan rehber olup yola koysun (22. H)
“Ente’l-Hâdî Ente’l- Hak” Allah’ın zikri
Hakkın zikrini söyle dinmeden olasın uyanık (22. H)

5. Dua Yöntemi

Dua da, Ahmed-i Yesevî’nin hikmet eğitiminde önemli yer tutar. Dua formunda söylediği hikmetler, bunun delilidir. Mesela 21. ve 22. Hikmetler dua formunda yazılmıştır. Hoca, “Ente’l-Hâdî!” nidası tekrarlanan dörtlüklerde, Rabb’ine, “elimi tut!” diye seslenmektedir.

Hoş kudretli Allah, Bir ve Vâr’ım
Elimi tutup yola koy “Ente’l-Hâdî (22. H.)

Bu seslenişte hem dua edilmekte hem dua ediş öğretilmekte; hem de dua vasıtasıyla dinî bilgi sunulmaktadır. 31. hikmet de “affeyle” nidalı beyitlerden oluşan bir dua örneğidir. Hoca’nın dua formundaki hikmetlerinde, Allah’a O’nun güzel isimleriyle seslenilirken, aynı zamanda O’na Esmâ-i Hüsnâ ile dua edilmesi gerektiği de öğretilmektedir. Örnek olarak şu Hikmetleri verebiliriz:

“Kad alemnâ ente fî külli umûr”
Sensin Kâfi, Sensin Âfi ya Gafûr.” (23. H.)

6. Gurbete Çıkma/İlim Yolculuğu Yöntemi

Hazret-i Pîr, daha önce de üzerinde durulduğu gibi, Hz. Muhammed’i örnek alıp garipliği seçmiş, yine onu örnek alıp garipleri kendine muhatap kılmıştır. Bunu hikmetlerinde dile getirmektedir. Onun, garipliği, ilim öğrenmek üzere gurbete çıkma anlamında da tercih ettiği ve önerdiği anlaşılmaktadır. Horasan’a, Şam’a, Irak’a niyet edişini, Hz. Yûsuf’un Kenan ilini terk edişi gibi, Hz. Muhammed’in ve otuz üç bin sahâbenin, Ebû Bekir’in, Ömer’in, Osman’ın ve Mürtezâ’nın yolunu tutup gurbete çıktığını söylemektedir (Bkz. 16. H.). Aynı Hikmet’te gurbetin eğitici yönüne, şöyle vurgu yapmaktadır:

Gurbet değse, pişkin eyler çok hamları
Bilge eyler, hem seçkin eyler çok sıradanları (16. H.)

7. Manzum Siyer Anlatımı Yöntemi

Divân-ı Hikmet’te yöntem bağlamında zikredebileceğimiz bir tespit de, 36. Hikmet’teki manzum siyer anlatımıdır. Kısa cümleli, sade ve basit beyitler hâlinde yazılmıştır. Bu beyitlere birkaç örnek verelim:

Muhammed’i târif eylesem kemine,

Anasının adı bil Âmine.
 Babasının adı Abdullah'tır
 Anadan doğmadan ölmüştür.
 Muhammed'i dedesi korumuştur
 Çıplak açları yoklayandır.
 Dedesi biliniz Abdulmuttalib;
 Gönülde saklayınız iyi bilip.
 Dedesinin babası idi Hâşim;
 İşitince akmakta gözde yaşıım.
 Biliniz dördüncüsüdür Abdulmenaf;
 Onları bilse her kim, gönlüdür sâf.
 Resul'ün bilse her kim dört ceddini,
 Kıyamette gezer sekiz cennetini

8. Düşündürme Yöntemi

Hikmetlerde, çeşitli söz ve ifade formlarının kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bazı hikmetler bilgilendirme formunda, bazıları dua formundadır. Bazı hikmetlerde ise, düşünmeye sevk eden bir tür soru formu dikkat çeker. 72. Hikmet buna güzel bir örnektir. "Bilmem ki hâlim ne olur?" sorusu üzerine kurulan beyitlerde, ölüm ve kabir hâllerleriyle ilgili akıbetini düşünmekte ve düşündürmektedir:

Ey dostlarım, ölsem ben, bilmem ki hâlim ne olur;
 Kabre girip yatsam ben, bilmem ki hâlim ne olur.

Benzer bir form ve içerik, 200. Hikmet'te de görülür:
 Âdemoğlu ölesi, yer altına giresi,
 Kim iyidir kim kötü, orada malum olası.

9. Kendinden Örnek Verme Yöntemi

Pîr-i Türkistân'ın kendini anlattığı hikmetler de yöntem açısından dikkat çekicidir. Bunlardan bir kısmında hayatını, hocalarıyla ilişkilerini vb. anlatırken bir kısmında yaptıklarını-yapamadıklarını, bildiklerini-bilemediklerini konu edinmektedir. Bu ikinci türde âdeta kendisi ile birlikte muhatabının da kendisini sorgulamasını istemektedir. 74. ve 75. Hikmetler sadece birer örnek olarak verilebilir:

Hiç bilmedim nasıl geçti ömrüm benim;
 Sorar olsa, ben kul orda ne eylerim?
 Nasıl olacak, yola koysan ben âcizi;

Sorar olsa, ben kul orda ne eylerim?
Yoldan çıkıp azdığımı bilmedim ben;
Hakk sözünü kulağıma almadım ben;
Bu dünyadan gideceğimi bilmedim ben;
Sorar olsa, ben kul orda ne eylerim? (75. H.)

10. Öğüt Verme Yöntemi

Öğüt vermenin de bir yöntem olarak hikmetlerde kullanıldığını görmekteyiz. “Dostlar” diye biten dörtlüklerde Hoca muhataplarına öğütler vermektedir. 78-90. hikmetlerin nerdeyse tamamı bu formda söylenmiştir. Şu Hikmetler buna güzel örneklerdir:

“Ey dostlar! Bildireyim Hakk Resulü’nden
Ümmet olsan, işitip salât-u selâm söyleyin dostlar.” (80. H.)
“Cemâl için cânı kurban eylemedikçe
İsmail gibi cemâl arzu eylemeyin dostlar.” (81. H.)

11. Hizmet Yöntemi

Hizmet etmek, Yesevî terbiyesinde aynı zamanda bir eğitim yöntemi olarak karşımıza çıkar. Buradaki hizmet, aynı zamanda Pîr’e ve Mürşid-i Kâmil’e sadakat ve güvenin işareti olarak görülmelidir. Mürşid-i Kâmil’e hizmet, kendi başına gidilen tarikat yolunda var olan tehlikelerden korunmanın aracıdır (81. H.). “İşitip, okuyup hizmet kılın, dostlarım ey!” diye seslendiği tâliplere, Pîr’den nasiplenmek için her türlü zorluğa, acıya katlanıp hizmete devam etmeyi öğütlemektedir. (173. H.)

12. Kur’ân ve Sünnet’ten Yararlanma Yöntemi

Ahmed-i Yesevî Hazretlerinin hikmetlerinde ve dolayısıyla hikmet ile eğitiminde Kur’ân ve Sünnet’in önemli yeri vardır. Hikmetlerden edindiğimiz veriler çerçevesinde bu yeri, Kur’ân ve Sünnet’in hikmetlere kaynaklık edişi, hikmetlerin Kur’ân ve Sünnet’e uymayı hedefleyişi ve hikmet söyler iken Kur’ân ve Sünnet’i kullanışı, bağlamlarında ayrı ayrı ele almak mümkündür.

a. Kur’ân ve Sünnet hikmetlerin kaynağını oluşturmaktadır

Hazret-i Pîr, kendisi için pîr-i kâmilin Hakk Mustafa olduğunu, “Hikmet söyle!” diye başlarına nur saçanın (2. H) Hz. Peygamber olduğunu belirtmekte ve ona salâtü selâm getirip, saygı gösterip ümmet olmayı öğütlemektedir. Münâcâtında; “Benim hikmetlerim hadis hazinesidir/Kişi pay götürmese, bil habistir.” diyerek Sünnet’in hikmetlerine kaynaklık edişine

vurgu yapmaktadır. Aynı şekilde “Benim hikmetlerim Sübhân’ın fermanı/ Okuyup bilsen, hepsi Kur’ân’ın anlamı” sözleriyle de Kur’ân’ın, hikmetlerinin anlamsal temelini oluşturduğuna işaret etmektedir (Münâcât). Yapılacak bir tahkik ve tahrîc çalışması ile hikmetlerin, Kur’ân ve Sünnet kaynakları ortaya konulabilecektir.

b. Kur’ân ve Sünnet’e İttibâ Hikmetlerin Hedefidir

Hikmetlerde Sünnet bilinci ve Sünnet’e uyma, önemle vurgulanır. Şu iki kıtada, Hz. Peygamber’in bizler için geldiğini bilmeye ve benimsemeye vurgusu dikkat çekicidir:

Allah nûru, Allah dostu o Mustafa
Kimler için geldi Resul bildiniz mi?
Allah selâmı, Allah zikri Hakk Mustafa
Kimler için geldi Resul bildiniz mi?
Heyhât heyhât saâdetdir o Mustafa
Heyhât heyhât ganimettir o Mustafa
Heyhât heyhât inâyettir o Mustafa
Kimler için geldi Resul bildiniz mi? (38. H.)

Yine 39, 40, 41. Hikmetler, bir na’t formunda ve içeriğinde söylenmiştir. Hikmetlerde sahâbe de muhteva olarak yerini almıştır. 42. Hikmet’te “Ebâ Bekr-i Sıddîk”, 43. Hikmet’te “adaletli Ömer”, 44. Hikmet’te “hayâ sâhibi Osman”, 45. Hikmet’te ise “Hakk arslanı Ali” anlatılmıştır. Bu anlatım, hem yüceltme hem de bilgilendirme amaçlıdır.

Ümmet olsan, Mustafa’ya bağlı ol
Dediklerini cân ve gönülde sen de eyle
Gece namazda, gündüzleri oruçlu ol
Gerçek ümmetin rengi tıpkı samandır.
Sünnetlerini sıkı tutup ümmet ol
Gece gündüz salât-selâm söyleyip yakın ol
Nefsi tepip mihnet yetse, rahat ol
Öyle âşık iki gözü giryândır.

c. Kur’ân ve Sünnet’i Eğitimde Kullanma

Hazret-i Pîr, Kur’ân ve Sünnet’i hikmetlerinde dolaylı ve doğrudan kullanma yollarını tercih etmiştir. Dolaylı kullanımı, hikmetlerin muhtevasını ve anlamlarını Kur’ân ve Sünnet’e dayandırmak, yani telmih şeklinde gerçekleştirmiştir. Hoca bu konuda tüm hikmetlerinin kaynağının Kur’ân ve Sünnet olduğunu zikretmektedir ki, bu içerikli hikmetler yukarıda tekraren zikredilmiştir.

Doğrudan kullanımında ise, şöyle bir üsluba rastlamaktayız: Kur’ân âyetlerini hikmetlerindeki Türkçe öğütlerin içine kısa ve vurgulu olacak şekilde ve muhtemelen, vaz ve nasihatlerde sık kullanıldıkları için halkın zihinlerinde yeri olan ifadeleri seçerek yerleştirmiştir. Örnekler:

Kuşku yoktur, kıyamet günü gelir, dostlar,

“Lâ uksimu bi yevmil-kıyâmeh” deyip söylemedi mi?

Özünü Bâkî, özgeleri fânî bilin,

“Küllü şey’in hâlikün” deyip söylemedi mi? (190. H.)

“Fezkürullâh kesîran” dep âyet keldi/ Allah’ı çok zikredin diye âyet geldi (15. H.)

Haber berür “felyedhakû⁵ kalîlen” dep/ Haber verir “felyedhakû kalîlen” diye

Yene aytur “ve'l-yebku kesârâ” dep / Yine der “ve'l-yebku kesîran” diye

Bu âyetni manasige amel kıl dep / Bu âyetin manasına gör amel eyle diye

Bu dünyada hiç külmeyin yürüdüm mena /Bu dünyada hiç gülmeden yürüdüm ben işte. (15. H.)

Hadis kullanımında da, aynı yolun takip edildiğini görüyoruz:

Örnekler:

Mutua kabl-el temuğa amel kıl / Ölmeden önce ölünüze göre amel eyle

Bu hadisini fikr eyleben öldüm mena/ Bu hadisi fikreyleyip öldüm ben işte (15. H.)

“el-kezzâbu lâ ûmmeti” dedi, bilin Muhammed;

Yalancılar kavmini ümmet demez Muhammed. (37. H.)

Sonuç

Dîvân-ı Hikmet, halkı din konularında eğitmek için Hoca Ahmed-i Yesevî tarafından söylenmiş hikmetli sözlerin bir araya getirildiği bir eserdir. “Hikmet söylemek” ve “hikmet söyleyerek eğitmek”, Pîr-i Türkistân’a ve onun yolundan gidenlere özgü bir yöntemdir. Yöntemin form olarak kökleri ise İslâm öncesi Türk Edebiyatı’na dayanmaktadır. Aynı formun dinî-tasavvufî olmayan türleri Türk halkları arasında çeşitli isim ve amaçlarla devam etmektedir. Yine dinî ve dinî-tasavvufî olan çeşitli formları da, farklı isimler altında Türk-İslâm Edebiyatı’ndaki yerini almaktadır. İlahî, Na’î, Münâcât vb. bunun örnekleridir. Yûnus Emre, Mevlânâ, Hacı Bayrâm-ı Velî, Aziz Mahmûd-ı Hüdâyî söylediklerinin-yazdıklarının adı “hikmet ve hikmet söyleme” olmasa da, aynı geleneğin devamı niteliğinde görülmek-

⁵ Metinde “felizehû” şeklinde geçmektedir. Ancak “az gülüp çok ağlayın” şeklindeki haberlere istinaden “felyedhakû” olması gerektiği düşünülmüştür.

tedir.⁶ Türk Cumhuriyetleri'nde, aynı isimle Hikmet söyleme geleneğinin devam ettiği yerler de bulunmaktadır.

Bir İslâm eğitim yöntemi olarak, hikmet söylemeyi, halk eğitimi yöntemi olarak görmek yerinde olur. Bu yöntem, literatürde daha çok Tasavvuf Edebiyatı içinde gösterilmekle birlikte, genel halk eğitimi yöntemi olarak değerlendirilmek daha isabetli görünmektedir.

Hikmet söyleme yönteminin içinde tespit edilen yöntemler, daha doğru ifadeyle tekniklerden önemli bir kısmı, günümüz halk eğitimi açısından da değerlendirilebilir boyutları haizdir. Şeriatın tarikata önceliği, şeriat-tarikat bütünlüğü gibi ilkeler özellikle günümüz açısından önemlidir.

Elbette hikmet söylemek için hakîm olmak, bilge olmak gerekir. Onun şartları konusunda Pîr-i Türkistân'a kulak vermek günümüz açısından önemli bir gerekliliktir.

Hız. Pîr'in hikmetlerini günümüz edebiyat ve din eğitiminde, öğretim konusu yapmak da ihmal edilmemelidir. Özellikle din konusunda bilgilendirme gayreti içinde olanların, hem Pîr'in hikmetlerinden, hem de kullandığı hikmet yönteminden çıkarması gereken pek çok öğüt olduğu da bir gerçektir.

Kaynakça

- Artun, Erman, “Türk Dünyası Âşıklık Geleneğinin Geleceğe Taşınması”, *XVII. Uluslararası Kitabek Edebiyat Şöleni*, Kosova 13-18 Ağustos-Eylül-2009, http://turkoloji.cu.edu.tr/halk_edebyati/er-man_artun_turk_dunyasi_asiklik_gelenegi_gelecege_tasinmasi.pdf (09.06.2016).
- Çınar, Ali Abbas, “Akınlık ve Âşıklık Geleneği Arasında Bazı Ortaklıklar (Togolok Moldo Örneği)”, *Türkish Studies-International Periodical for the Languages, Trature and History of Trükish or Türkic*, v. 6/3 Summer 2011, p. 513-522.
- Eraslan, Kemal, “Hoca Ahmed-i Yesevî ve Dîvân-ı Hikmet”, http://www.tded.org.tr/images/logo/x/hoca_ahmed_yesevi.pdf (09.06.2016).
- el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu, edit. Yûsuf Şevki Yavuz, Ensar Neşriyat, 2. basım, İstanbul 2015, c. I.
- Hasan, Nâdirhan, “Ahmed Yesevî Hikmetlerinin Dil Özellikleri”, *Türkish Studies-International Periodical for the Languages, Trature and History of Trükish or Türkic*, v. 10/8 Spring 2015, p. 1345-1354.

⁶ Bkz. Ali Yılmaz, “Ahmed Yesevî'nin Hikmetleri İle Yunus Emre'nin Şiirlerinde Tasavvufî Muhteva Benzerlikleri”, *Yesevilik Bilgisi*, haz. C. Kurnaz M. Tatçı, Ankara 2000; a. mlf. “Ahmed-i Yesevî, Yûnus Emre ve Hacı Bektâş-ı Velî'nin İslâm Çizgisindeki Bütünlük”, *Bilgi*, Ankara 1999, sy. 9, s. 62-82.

Hoca Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, haz. Hayati Bice, Türkiye Diyanet Vakfı, 5. basım, Ankara 2015.

Özköse, Kadir, “Ahmed-i Yesevî ve Dîvân-ı Hikmet”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, C: VII, (2006), sy. 16, s. 293-312.

Yılmaz, Ali, “Ahmed Yesevî’nin Hikmetleri İle Yunus Emre’nin Şiirlerinde Tasavvufî Muhteva Benzerlikleri”, *Yesevîlik Bilgisi*, haz. C. Kur-naz-M. Tatçı, Ankara 2000.

Yılmaz, Ali, “Ahmed-i Yesevî, Yûnus Emre ve Hacı Bektâş-ı Velî’nin İslâm Çizgisindeki Bütünlük”, *Bilig*, Ankara 1999, sy. 9, s. 62-82.